

PALETINOV POGLED NA SVIJET U POVIJESNOM KONTEKSTU

Mirjana POLIĆ-BOBIĆ, Zagreb

O svakovrsnim interesima i djelatnostima dominikanca Vinka Paletina (1508 – ps. 1573) postoje već mnoge studije, tako da znademo da je pored rasprave »O pravu i opravdanosti rata što ga španjolski vladari vode protiv naroda Zapadne Indije« (1557/58.) napisao još jednu raspravu, te da je prevodio, risao zemljovide, bio profesor, poslovan duh i skrbnik šire obitelji.¹ Međutim, držim da pored istraživački riguroznih prikaza njegova rada u svjetlu stanja i dostignuća onih disciplina kojima je u svoje doba i svojim radom pridonio, valja pogledati koliko je i na koji način (baš po svojoj djelatnosti) Paletin tipičan, odnosno – možebitno – atipičan čovjek svoga vremena. Primjerice, uz predstavljanje Paletinove rasprave u svjetlu i u kontekstu navlastito pravno-teološke rasprave odnosno smjerova u kojima se kretala pravna i teološka misao u XVI. stoljeću u onom dijelu Karlova carstva koje nije bilo zahvaćeno luteranstvom, nije na odmet uklopiti cjelokupnu Paletinovu djelatnost u kontekst razdoblja u općenitijem smislu. Objavljivanje cjelovite kastilijanske radakcije Paletinova teksta konačno će nam omogućiti uvid, u izvorniku i prijevodu te popraćenu odgovarajućim aparatom i predgovorom, u izvore iz stranih arhiva o nekome od »naših u Indijama«, i to o Paletinu, koji nije tek jedan između ostalih, nego se jedini uključio u razrješenje osnovnih moralnih pitanja koje si je ondašnje društvo postavljalo, i u tome nije ostao anonimn, kako vidimo iz podataka koje iznose nesporni autoriteti u povijesti hispanke civilizacije kakvi su Bataillon, Hanke ili Schaeffer.²

Otkriće Amerikâ, ili Indijâ kako su ih u XVI. stoljeću zvali i Španjolci i svi ostali Europljani, događaj je koji je posredno i neposredno potaknuo mnoge i raznovrsne promjene u Europi, ali – što smo ponekad skloni zaboraviti – i u nekim

1. Za točne i detaljne podatke o Paletinovu životu i djelatnosti vidi: Šanjek, Franjo: »Vinko Paletin – život, znanstveni rad i idejna opredjeljenja«. Predgovor izdanju transliteracije kastilijanskog izvornika i hrvatskog prijevoda, predano u tisak kod »Globusa«. Zagreb, u listopadu 1992. godine.

2. Vidi: L. Hanke – A. Millares Carlo: »Cuerpo de documentos del siglo XVI sobre los derechos de España en las Indias y las Filipinas« Meksiko 1943.
– Bataillon. Marcel: »Études sur Bartolomé de Las Casas«. Centre de recherches de l'Institut d'études hispaniques«. Paris 1966.
– Schaeffer, Ernest: »El Consejo real y supremo de las Indias«. Cap. III, secc. »El Consejo de Indias y la ciencia«, Sevilla 1939.

drugim dijelovima istočne hemisfere. Primjerice, došlo je do demografskih promjena: na Iberskom poluotoku došlo je do migracijskih tokova posljedice kojih su vidljive i danas, ali je i u svim ostalim dijelovima golemog Karlova carstva i u ostalim europskim državama, osobito u Mletačkoj Republici, došlo do veće mobilnosti stanovništva zbog novih mogućnosti koje je taj događaj otvorio u Španjolskoj i u Indijama. Seviljska Casa de Contratación svakodnevno je bilježila imena onih koji su ih nakon mjeseci ili čak godina čekanja uspijevali izreći pred nadležnim pripadnikom tadašnjeg staleža u usponu: državnim službenikom.³

Brojnim već slavnim primjerima uzaludnih pretendenata na mogućnost odlaska u Indije ovom prilikom možemo dodati komentar Daniela Ulloe o dolasku prve jedanaestorice dominikanaca u Novu Španjolsku. Naime, on navodi da su prva onamo krenula samo jedanaestorica redovnika, ne zato što nije bilo više kandidata, nego zato što su španjolske crkvene vlasti nastojale čim jače zatomiti živu želju tolikog svijeta da krene put Indija.⁴

Vidjeli smo da o Paletinu danas znademo neusporedivo više nego 1942. godine kad je Lewis Hanke, u prologu prvom izdanju proširenog regesta Paletinove rasprave »O pravu i opravdanosti rata...« što ga je još 1784. napravio J.B. Muñoz, napisao ovo: »Segun noticias contenidas en el tratado mismo, Curzola (tj. Vinko Paletin) servio cuatro años (hacia 1533) bajo el adelantado Francisco de Montejo, el joven, en Yucatán, 'cuando fuese mancebo en hábito de seglar'. Nada más se conoce respecto a la vida de este único dominico del siglo XVI. que defendió con su pluma la actuación de los españoles en el Nuevo Mundo.«⁵ Po širini i raznovrsnosti interesa i sposobnosti, te po ljubopitljivosti potaknutoj brzim suvremenim mijenama koja je očito stajala iza svega, Paletin spada u tip koji zovemo čovjekom renesanse, i to one »španjolske« renesanse, za koju Maravall ponosno kaže da je ne karakterizira samo jedanaesterac, grčka mitologija i filološki rigurozan pristup čitanju latinskih djela, ili »gramatiquerias«, kako bi rekao iskustvom, i svi interesi iz kojih se vidi da renesansa ne znači radikalni prekid sa Srednjim vijekom nego mijene u promišljanju istih pitanja, i da kao takva čini most prema razdoblju baroka.⁶ Paletinova raznolika djelatnost o kojoj imamo pouzdane podatke međusobno je komplementarna i on u svoje vrijeme po njoj nipošto nije bio jedinstven. Iz naše optike jedinstven je baš zato što se, po onome što dosad znamo, jedini od naših ljudi okušao u nekome od tipova diskursa koji su u Španjolskoj nastali ili su pak re-aktualizirani otkrićem Amerika zbog zapisivanja i prenošenja izravnog iskustva, kronologije događaja ili pak zbog prosudbi reprezentativnih stavova o tamošnjim događajima. Iz tog ugla, jedan od najzanimljivijih podataka je autorov vlastiti komentar o desetogodišnjem boravku u Indijama kamo je otišao da bi, kako je rekao, vidio »... različite i nevjerovatne stvari«.

Simptomatično je za Paletinovo shvaćanje tipa diskursa kojemu rasprava pripada da svoju početnu motivaciju za odlazak u Indije ne spominje u njoj, nego u pred-

3. O državnom službeniku u španjolskoj monarhiji u XVI. stoljeću vidi: Braudel. Fernand: »El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II«. Fce, Meksiko 1976, II knjiga, str. 41 i naredne.

4. Ulloa, Daniel: »Los predicadores divididos – los dominicos en Nueva España«. Colegio de México. Centro de estudios históricos, Nueva serie 24. Meksiko 1977.

5. Hanke, op. cit. str. XX.

6. Usp. Maravall, José Antonio: »Carlos V y el pensamiento político del Renacimiento«. Instituto de estudios políticos. Madrid 1960. str. 17 – 22.

govoru prijevodu Medinina nautičkog priručnika: »Ritornando dalle Indie occidentali, dove per desiderio di veder cose varie et quasi incredibili ho dimorato per ispacio di dieci anni.«⁷

Nigdje u raspravi »O pravu i opravdanosti rata što ga španjolski vladari vode protiv naroda Zapadne Indije« autor ne spominje tada proskribiranu želju da doživi nevjerojatno. U donekle začuđujuće kratku osvrtu na vlastito iskustvo na Yucatanu Paletin navodi da je ondje bio »... u mladosti...«: »Sad bih htio reći što sam i sam, još kao mladić i svjetovnjak ploveći prema Novoj Španjolskoj, vidio blizu poluotoka Yucataka koji je dio tog Novog Svijeta, na mjestu gdje se istočni dio spaja s Novom Španjolskom.«⁸ Na svega dvije stranice Paletin navodi da je ondje doživio brodolom, da je jedva stigao do luke Campeche, sjedišta Francisca Monteja st., da je četiri godine vojevao pod zapovjedništvom njegova sina, i daje kratak i sa stanovišta današnjeg zemljopisnog i nautičkog znanja precizan pregled udaljenosti na poluotoku. Zatim također sažeto opisuje majanske, odnosno toltečke hramove u (vjerojatno) Staroj i u Novoj Chitzen-Itzi, reljefe u njima, odnos Indijanaca prema njima i njihovu uporabu, i konačno uspostavlja vezu između pismena na reljefima i kartaške kulture. Jedini spomenuti datum je godina 1533. kad je Francisco Montejo ml. ondje počeo graditi Novu Salamancu, ali se zbog napada Indijanaca skupa s vojskom morao povući: »... a kad su nas Indijanci napali bijasmo primorani napustiti to mjesto na kojem ima tragova starih gradova te se još uvijek vidi sedam tornjeva ali to nisu indijanske nastambe.« Već je uočeno da i opis i teza predstavljaju sažetak opisa i teza poznatih od drugih autora: Fernandez de Ovieda (1535.), Lopeza Gomare (1551.) i Diega de Landa (1566.), što bi moglo navesti na pomisao da je Paletin preuzeo tuđe iskustvo jer sam nije ondje bio.⁹

Međutim, prije je po srijedi riječ o poznavanju uzanci u tipu diskursa u koji svjesno smješta svoj tekst, a to je rasprava a ne testimonij. Naime, sve šarenilo testimonijalne književnosti nastalo u povodu europskog, ili bolje reći kršćanskog, španjolskog i portugalskog upoznavanja Amerike, koliko god prosječna zainteresirana čitatelja oduševljavalo prividnom spontanošću, odgovaralo je u manjoj ili većoj mjeri već uspostavljenim oblicima komuniciranja. Primjerice: upitnici, koje su nadležne službe Casa de Contratación dijelile rijetkim pismenim sudionicima osvajanja, ciljano su usmjeravali pozornost na određene pojedinosti, važne iz strateških razloga ili pak za slaganje čim većeg broja sastavnica u složeni i nikad dotad razrješeni mozaik što ga je u to doba Europi predstavljao zemljovid Novog Svijeta, odnosno svega onoga što su pomalo unosili u inventar poznata svijeta. Znamo da su kasnije u XVI. stoljeću, kad je kraljevo Vijeće za Indije institutom Glavnog kroničara za Indije htjelo uvesti red u to šarenilo poglavito zato da bi marginaliziralo one poglede na španjolsku kolonizatorsku praksu koji su znatnije odudarali od službene politike, sa svih strana i isključivo od ljudi koji su nešto provjerili vlastitim iskustvom skupljane baš ovakve obavijesti. Vratimo se zasad Paletinovoj želji da se osvjedoči u »gotovo nevjerojatne stvari«. Sama ta sintagma varijacija je iz skupa često rabljenih aluzija na očekivanja da se u Novome svijetu

7. Vidi: Medina, Pedro de: *Arte del navegar*, Vinetia (Venezia), 1554, 1555. i 1609.

8. Vidi prijevod M. Polić Bobić. str. 55 – 57, u tisku kod »Globusa«. Zagreb.

9. Vidi: Šanjek, Franjo: »Korčulanin Vinko Paletin, istraživač Yucataka i teoretičar španjolske »Conquiste« u XVI. stoljeću, *Croatica Christiana Periodica*, Zagreb 1978, 2, str. 83 – 127.

doživi sanjano, željeno, u svakom slučaju, nešto bolje i ljepše nego je u svijetu u kojem svaki od onih koji je to očekivao živio. Glede toga, dovoljni su nam primjeri Kolumbove sklonosti, vidljive u njegovu brodskom dnevniku, da prvim opisima svega što susreće daje skoro rajske odlike. Drugi »blok« problema na koje remitira taj izričaj je problem miješanja pročitana u fikcionalnom tekstu i vide-noga u osvajanju Indija, što se često događalo u glavama iberskih osvajača, a lijepi primjeri za to stoje i danas zapisani u njihovim svjedočanstvima. Ne možemo znati je li se Paletin u mladosti zanosio takvim lektirama, premda jamačno jest, kao i sav svijet, uključujući i Karla V i Svetu Tereziju Avilsku, ali je sigurno da je, prije nego je napisao svoju raspravu, dobro upoznao veliki dio kroničarskih tekstova i pravno-teoloških rasprava nastalih prije njegove. Time se objašnjava i točnost u prenošenju detalja iz života i djelovanja otkrivača i osvajača, od Kolumba do Pizarra, i činjenica da ih je unio u raspravu i rastumačio njihovo djelovanje, naravski, sa stajališta usklađena s predočenim argumentima. Naime, Las Casasovo »Kratko izvješće...« kojemu se Paletin jedino izravno suprotstavlja u tekstu premda u uvodu stoji da će, kako kaže, ići po sredini između Las Casasa i Sepulvede, također svoje argumente potkrepljuje opisom – sasvim drukčijim – djelovanja Španjolaca u pojedinim dijelovima Novog svijeta. Paletinova početna želja da doživi nevjerojatno nije u raskoraku s kasnijom fazom: obranom načela osvajanja. U jednoj i u drugoj prilici njegovo ponašanje i djelovanje supsumirano je sveprisutnom idealu renesansnog čovjeka da rekonstruira svijet polazeći od sebe, od vlastitog razuma, rada i iskustva. Jedino tako su objašnjive mnoge pojave toga vremena, među sobom naoko nepovezive, kao što su osvajanje Amerike i misticizam. Ta briga za suvremeno, za čovjeka sa svim njegovim komponentama koja je odlika španjolske renesanse, dovela je i do toga da svi tadašnji tipovi diskursa iz kojih danas iščitavamo slijed ondašnjih događaja i razmišljanja budu daleko čitaniji od fikcionalnih tekstova, što povijesti književnosti od početka XIX. stoljeća naovamo nerado priznaju.¹⁰ Kad razmišljamo o Paletinovoj raspravi treba imati na umu i to, kao i činjenicu da smo nju, kao i rasprave napisane s njoj srodnih gledišta, danas skloni gledati kao primjer za ilustraciju španjolske protureformacijski obojene vanjske politike pa čak i famozne 'crne legende', dočim u promišljanju stava Las Casasa, Vitorie i njihovih sljedbenika činimo drugi tip pogreške: zaboravljamo da i oni polaze od toga da treba braniti ono što Luis Vives u to doba zove »secta de libertad«, a to je sloboda kršćanina odnosno sloboda u kršćanstvu. Paulino Castañeda, koji je analizu Hankeove, odnosno Muñozove verzije kastilijanske redakcije Paletinova teksta uvrstio u svoju knjigu (»La teocracia pontifical y la Conquista de América«) insistira upravo na tome da su svi koji su promišljali širenje kršćanstva na prostore koji su po papinskoj buli »pravno prazni« bili uvjereni u ispravnost, pače, neminovnost djelovanja u skladu s tom bulom: »Al estudiar las duras controversias sobre los justos títulos, alquien pudiera pensar que nadie en España admitía la legitimidad de la conquista americana. Nada más falso. Nadie, ni el Rey ni los conquistadores, ponía en tela de juicio el derecho de dominio de aquellas regiones. Nadie discutió el derecho de conquista. Ni tampoco el padre Vitoria. 'No disputo – dice el Maestro en una carta al P. Arcos – si el Emperador puede conquistar las Indias, que presupongo

10. Irving A. Leonard (Libros del conquistador) pokazuje kako su u Indijama u XVI. stoljeću najtraženije knjige s povijesnom, moralističkom i kakvom sličnom, ne-fikcionalnom tematikom.

que lo puede hacer estrictamente.«¹¹ Paletin je, dakle, pripadao jednome od krila jedne te iste duhovne zajednice, bio je, kako bismo to danas rekli »zagovaratelj vojne opcije«, a ne »načina prvih proroka«, kako sam kaže u raspravi, jer je prosudio da ni vremena ni prilike ne jamče uspjeh takva načina. Činjenica da »Epítome de la biblioteca orienal y occidental« Leóna Pinela donosi obavijest o dvama njegovim djelima, da uz njih stoji naznaka »imp.«, dakle, da su očito bila tiskana, i da iz istog izvora vidimo da su povučena iz optičaja radi promjene političke klime nakon Novih Zakona za Indije i rasprave u Valladolidu, očiti su dokazi da su njegovi tekstovi u ono doba imali i čitatelja i sugovornika i osporavatelja.¹²

Paletinova duhovna formacija od svog početka pripada onome što Maravall određuje kao optimizam kršćanskog svijeta početkom XVI. stoljeća, potekao od osjećaja da za kršćanstvo nastupa dugački mir. On se u tijeku dugih godina u španjolskim zemljama na više načina počeo osjećati kao kod svoje kuće, očito ne samo zato što je, što kao autor, što kao izumitelj ili pak kao svjedok Inkvizicije prestao biti anonimn – znamo da glas nije uvijek preduvjet za sigurnost – nego zato što se po vlastitoj intelektualnoj konstituciji ondje i mogao najbolje osjećati, obzirom na ondašnju ulogu Španjolske u kršćanskom svijetu. On se ni u Indijama nije trebao osjećati drukčije, jer kad je jednom uspio onamo otići – ne znamo kako je to bilo jer ga nema na popisu prvih nadarbenika, a popisi Montejovih vojnika, među kojima je po vlastitim riječima bio, ne postoje jer su novačeni u Novom svijetu a ne u Andaluziji¹³ – dakle, on se mogao osjećati kao svoj među svojim jer mentalitet španjolskih osvajača u Americi nije bio prvenstveno obilježen nacionalnom, nego vjerskom komponentom. Svjedočanstva o Americi iz prvih dvadesetak godina osvajanja o osvajačima govore kao o »kršćanima«, a ne o »Španjolcima«. Pojam »Španjolci« počeo će se rabiti tek kasnije, da bi se naznačilo razliku između njih i pokrštenih Indijanaca i, naposljetku, između njih i kreolaca. Međutim, u prosudbi Paletinovih stavova ne treba nikad smetnuti s uma da on potječe s Korčule, koja se tih godina upinje i uspjeva obraniti od turskih haranja, dočim to drugim našim otocima ne uspjeva, da mu nećak završava u turskom sužanjstvu, da susjedni Dubrovnik krajnjom diplomatskom vještinom uspjeva zadržati turske galije izvan svojih voda, rječju, da je njegovo razmišljanje obilježeno i činjenicom da uz to što je građanin kršćanske Europe dolazi s rubova te Europe i da je alternativa kršćanskom svijetu njemu bolno i predobro poznata. Možda će objavljivanje Paletinove rasprave u našem prijevodu potaknuti naše povjesničare, možda baš povjesničare mentaliteta, da njegove poglede analiziraju u svjetlu te biografske zadanosti.

11. Castañeda, Paulino: »La teocracia pontifical y la conquista de América« (capítulo XIII), Santiago de Compostela 1975.

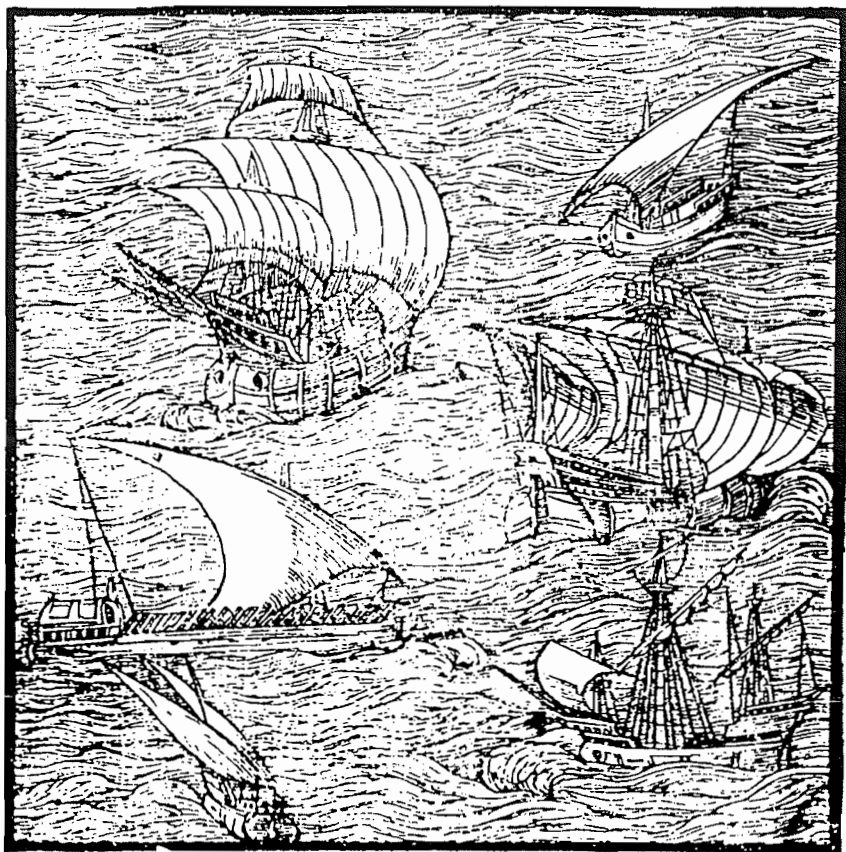
12. Usp. León Pinelo, Antonio de: Epítome da la Biblioteca Oriental y Occidental, Nautica y Geografica«, Madrid 1629.

13. O nadarbini na Yucatanu vidi u: García Bernal. Manuela Cristina: »Yucatán – encomienda y población en tiempo de los Austrias«. Escuela de estudios hispanoamericanos, Sevilla 1976.

Resumen

La visión del mundo de Vicente Paletino y su contexto histórico

El presente artículo trata de inscribir la labor teórica e investigadora de Vicente Paletino en el marco de los planteamientos y las metas de los respectivos campos de la actividad humana de su época. Se explica su deseo de conocer el Nuevo Mundo como fenómeno sintomático del espíritu renacentista. Se hace la distinción entre los rasgos testimoniales y los jurídico-teológicos de su tratado sobre el derecho de la guerra que los reyes de España tienen contra las naciones de la India Occidental. Se explica su posición específica entre todas las que en Europa se tomaran con respecto a la conquista de Indias, y se destacan los puntos que ella tiene en común con otras posiciones. Finalmente, se hace mención de la posible conexión entre su experiencia del »hombre de la frontera« de la cristiandad occidental y de sus posiciones teórica y política.



Crtež s naslovne stranice Paletinova prijevoda rasprave » O umijeću plovidbe« Španjolca Pedra de Medina (Mleci, 1554).